

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-1>

УДК 378.016:811.111`243:811`33

АЛИЄВА А. Д.

Луцький національний технічний університет

ОСТАПЧУК І. І.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ

Стаття присвячена вивченню ролі корпусної лінгвістики у викладанні іноземних мов. Визначено основні аспекти корпусної лінгвістики, розглянуто корпусний підхід як метод викладання іноземних мов, його переваги та недоліки, представлено коротку історію корпусної лінгвістики як галузі мовознавства та наведено приклади можливих завдань, що базуються на лінгвістичних корпусах.

Розглянуто завдання корпусного підходу, які пов'язані з навчанням іноземних мов, вказані його основні характеристики, що визначають його надійність і достовірність. Шляхом аналізу досліджень з корпусної лінгвістики авторами узагальнено типологію корпусів. У статті обґрунтовано доцільність застосування корпусного підходу у викладанні іноземної мови у закладах вищої освіти. Встановлено, що використання корпусів у роботі студентів із залученням індуктивного методу сприяє усвідомленню здобувачами освіти основних мовних закономірностей та розвитку лінгвістичної інтуїції на матеріалі автентичних текстів.

Розкрито можливості використання прямого та непрямого корпусного підходу у формуванні лексичних та граматичних навичок студентів. Пряме використання цього методу спрямоване на викладання корпусної лінгвістики для студентів закладів вищої освіти у якості суто навчального предмета, виконання певних завдань або вправ із застосуванням програм-конкордансів та виконання індивідуальних дослідницьких проєктів студентів. Непрямий корпусний підхід включає розробку матеріалів та мовне тестування.

Ключові слова: іноземні мови, конкорданс, корпусна лінгвістика, корпусний підхід, лінгвістичний корпус.

ALYIEVA A.

Lutsk National Technical University

OSTAPCHUK I.

Ternopil Volodymyr Htatiuk National Pedagogical University

CORPORAL LINGUISTICS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

The article is devoted to the study of the role of corpus linguistics in the teaching of foreign languages, in particular English. It defines the main aspects of corpus linguistics, considers the corpus approach as a method of teaching foreign languages, its advantages and disadvantages, gives a brief history of corpus linguistics as a branch of linguistics, and gives examples of possible tasks based on linguistic corpora.

The article presents the tasks of the corpus approach, which are related to the teaching of foreign languages, its main characteristics, which determine its reliability and validity, are indicated. By analyzing researches on corpus linguistics, the authors summarized the typology of corpora. The article substantiates the expediency of using the corpus approach in teaching a foreign language in higher educational institutions. The authors established that the use of corpora in the work of students with the involvement of the inductive method contributes to the students' awareness of the main language patterns and the development of linguistic intuition, while the study material is authentic texts.

The authors revealed the possibility of using a direct and indirect corpus approach in the formation of lexical and grammatical skills of students. Thus, the direct use of this method may involve the teaching of corpus linguistics to university students as a purely academic subject, the performance of certain tasks or exercises using concordance programs, and the implementation of individual research projects of students. The indirect corpus approach includes material development and language testing. The article contains information about special software that can be used to implement training on the main types of tasks that can be offered on the basis of these programs.

Key words: foreign languages, concordance, corpus linguistics, corpus approach, linguistic corpus.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Винахід комп'ютерів та Інтернету значно змінив життя людей, що позначилося на освіті та освітніх процесах, які модифікувалися та адаптувалися до сучасної цифрової реальності. Інтернет постійно відкриває нові можливості, включно з впровадженням нових освітніх методів. Одним із таких методів є використання лінгвістичних корпусів у навчанні іноземних мов. Корпусна лінгвістика – відносно нова галузь мовознавства, що швидко розвивається. Як і будь-які інші наукові поняття, лінгвісти по-різному трактують корпусну лінгвістику. Слід зазначити, що використання корпусів текстів у викладанні іноземної мови, зокрема у закладах вищої освіти, надає великих можливостей для ефективного вивчення основних функційних особливостей мовних одиниць у конкретних контекстах.

Аналіз досліджень та публікацій

Проблеми корпусної лінгвістики розглядаються багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. В історичному аспекті корпусну лінгвістику досліджувала В. В. Жуковська [1; 2]. О. Лозинська розглядала фразеологічні одиниці у корпусах текстів польської мови [4], а О. Максимів досліджувала корпус перської мови [5]. Зі свого боку, німецький дослідник Й. Асмуссен вивчав можливості корпусної лінгвістики у застосуванні лексико-семантичних особливостей окремих одиниць німецької мови [6]. У застосуванні корпусної лінгвістики на заняттях з іноземної мови стане у нагоді глосарій, укладений викладачами Единбургського університету [7]. Заслужують уваги дослідження метафор з використанням можливостей корпусної лінгвістики [8] та ін. Різноманітність розвідок засвідчує широкий потенціал корпусної лінгвістики у викладанні іноземних мов. Водночас існують труднощі, з якими стикаються учасники освітнього процесу під час роботи з корпусами.

Постановка проблеми

Потенціал корпусної лінгвістики не використовується повною мірою через труднощі, з якими можуть стикатися як викладачі, так і здобувачі освіти, що зумовило **актуальність** нашої статті. **Мета статті** полягає у висвітленні можливостей корпусного підходу для вдосконалення навчання іноземних мов, зокрема англійської, у закладах вищої освіти. У процесі дослідження використано **методи** класифікації та систематизації для узагальнення результатів дослідження, а також описовий при вивченні підходів роботи з корпусами текстів.

Виклад основного матеріалу

У наукових колах корпусну лінгвістику трактують як галузь обчислювальної лінгвістики і наголошують, що вона займається розробкою загальних принципів побудови та використання лінгвістичних корпусів (корпусів текстів) за допомогою комп'ютерних технологій [3; 6; 9]. Подібно до більшості лінгвістичних термінів науковці не мають єдиної думки щодо визначення лінгвістичного корпусу або корпусу текстів. Одні вчені розуміють його як «великий масив машинозчитувальних, одноманітних, структурованих, маркованих і лінгвістично компетентних лінгвістичних даних, призначених для розв'язання конкретної лінгвістичної проблеми» [10, с. 76]. Інші дослідники зауважують, що «корпус – це репрезентативна колекція текстів, зазвичай у машинозчитуваній формі, яка містить інформацію про контекст, у якому було створено текст, включно з інформацією про мовця, автора, призначення та аудиторію» [8, с. 47]. Окрім того, вчені визначають лінгвістичний корпус як «сукупність мовних фрагментів, відібраних відповідно до чітких лінгвістичних критеріїв для використання в якості лінгвістичної моделі» [9, с. 10].

Корпусна лінгвістика визначається як «галузь лінгвістики, що займається виявленням закономірностей функціонування мови шляхом аналізу та вивчення за допомогою лінгвістичних корпусів, своєю чергою, лінгвістичний корпус визначається як масив текстів, зібраних в одній системі за певними характеристиками (мова, жанр, дата створення тексту, автор тощо) і забезпечених пошуковою системою» [6, с. 123]. Лінгвісти включають у поняття лінгвістичного корпусу те, що називається корпусним менеджером (англ. corpus manager) – «систему управління текстовими та лінгвістичними даними, тобто спеціалізовану пошукову систему, яка містить програмні засоби для пошуку даних у корпусі, отримання статистичної інформації та надання результатів користувачам» [10, с. 78].

Фахівці у галузі корпусної лінгвістики стверджують, що одним із найважливіших інструментів для пошуку в корпусах є конкорданс – список того, як слово використовується в контексті, з посиланням на його джерело [3; 6; 8; 9]. Вважається, що конкорданс – це «програма, яка може аналізувати великі обсяги тексту для виявлення закономірностей використання слів або фраз у мові» [10, с. 14]. Іншими словами, конкорданс шукає в корпусі даних цільове слово і надає фрагменти речень із різних текстів, у яких використовується це слово, фраза або вираз. Завдяки результатам з'являється можливість зрозуміти значення слова та провести аналіз його вживання в мові на підставі автентичного контексту [3; 6; 7].

Згідно з відомостями стосовно появи корпусної лінгвістики, перший лінгвістичний корпус (The Brown Standard Corpus of American English) був розроблений 1963 р. у Браунівському університеті В. Френсісом (W. Francis) та Г. Кучера (H. Kucera) і містив 500 текстів по 2000 слів з американських книжок і медійних носіїв. У Френсіс уперше вжив слово «корпус», розуміючи під цим «сукупність текстів, яку вважають репрезентативною для конкретної мови, діалекту або іншої підмножини мови, призначену для лінгвістичного аналізу» [10, с. 34]. Пізніше європейські вчені склали за тим самим принципом корпус текстів під назвою The Lancaster-Oslo-Bergen Corpus, що містив 1 млн. слів британського варіанта англійської мови [3, с. 141-142]. На основі цих двох корпусів було створено більші корпуси та проведено численні лінгвістичні дослідження. Спочатку перші лінгвістичні дослідження з використанням корпусів були спрямовані на підрахунок частоти використання різних елементів у мові: слів, графем, морфем і словосполучень. У подальшому корпуси почали розглядати в іншому світлі і використовувати як величезний інформаційний ресурс, який можна застосувати в різних галузях лінгвістичних досліджень. Корпуси письмових та усних текстів почали широко застосовуватися у викладанні іноземних мов.

Однак використання корпусів як дидактичного методу набуло поширення здебільшого у США і Великій Британії тому, що перші корпуси були створені на основі англійських текстів. При цьому останнім часом склалась тенденція до розвитку як самих лінгвістичних корпусів, так і їх застосування в процесі викладання інших мов. На основі корпусів формуються списки активної лексики для здобувачів освіти, а також термінологічні списки для використання на курсах професійної підготовки. Корпусний підхід зосереджений на прикладному вивченні функціонування мови в реальних ситуаціях і текстах, що важливо для викладачів іноземних мов. Корпусний підхід є емпіричним і аналізує реальне використання мови в природному мовному середовищі [10, с. 57]. Цей підхід використовує досить широкий спектр типових текстів та спеціальні програми-конкорданси для їхнього аналізу в автоматичному та інтерактивному режимі роботи, ґрунтується на статистичних та якісних методах аналізу тексту та орієнтований на цілеспрямоване, тобто реальне застосування та результати [8; 9].

Йоне Грігалюнієне з Вільнюського університету, авторка підручника «Корпуси в аудиторії» [9, с. 12], стверджує, що «сьогодні використання корпусів уже не цікавить окремих лінгвістів, а корпусну лінгвістику вже сприймають як належне, і є всі підстави вважати, що вона розвиватиметься далі та матиме вплив на всі аспекти викладання, вивчення та дослідження мови». При цьому Й. Грігалюнієне наводить шість аргументів на підтвердження своєї думки: «автентичність (Authenticity), об'єктивність (Objectivity), вплив великої кількості прикладів з мови (Exposure to large amounts of language), нове розуміння вивчення мови (New insights into language studies), підвищення мотивації учнів (Enhance learner motivation)» [9, с. 14].

Важливим є те, що корпуси усувають розрив між дослідженнями та навчанням, і «студенти самі стають свого роду дослідниками, вивчаючи відомості, наявні в корпусі, і роблячи висновки з них» [10, с. 44]. Таким чином, здобувачі освіти шукають і знаходять відповіді на свої запитання, які виникають у процесі вивчення мови, що стимулює їхню мотивацію до подальшого занурення в мовне середовище та проведення власних досліджень. Тут у нагоді стають конкорданси – інструменти для пошуку в корпусах – можуть допомогти знайти не лише цілі слова та словосполучення для вивчення та поповнення словникового запасу, а й приклади конкретних морфем, артиклів, суфіксів та закінчень з автентичних джерел для структурування граматичних завдань. Вони також можуть бути корисними для практичної частини досліджень, оскільки надають автентичні приклади певних граматичних і лексичних явищ [3; 7; 9]. Одна з головних переваг корпусних матеріалів полягає в тому, що вони дають змогу викладачам та здобувачам освіти виявляти більшу самостійність, не прив'язуючись до традиційних матеріалів підручника. Конкорданс пропонує необмежені можливості для розробки завдань для студентів із знанням мови різних рівнів. Безсумнівною перевагою є те, що корпус є повним і досконалим ресурсом, і будь-яке завдання, засноване на ньому, має відповідь у самому корпусі [8; 9]. Узагальнивши наявну інформацію про типологію корпусів текстів, виокремлюємо дослідницькі корпуси, призначені для вивчення різноманітних аспектів функціонування мовної системи; ілюстративні корпуси, спрямовані на обґрунтування лінгвістичних фактів; моніторні корпуси, що дозволяють дослідити динаміку мовного матеріалу; статичні корпуси, які призначені для вивчення стилів; мультимедійні корпуси, що включають текст, відео та аудіо; корпуси паралельних текстів для компаративного аналізу текстів оригіналу та перекладу [1; 2; 4; 5; 9; 10].

Як вже зазначалося, після створення перших корпусів почали створюватися ширше та вужче спрямовані корпуси. З останніх – навчальний корпус, що складається з текстів здобувачів освіти, які вивчають іноземну мову. Основною метою організації таких корпусів є аналіз для виявлення методів та ефектів оволодіння мовою. Приклади використання корпусів включають лінгвістичний аналіз для виявлення лексичних і синтаксичних помилок у процесі оволодіння іноземною мовою, встановлення частоти певних типів мовних помилок і характерних контекстів, необхідних для розроблення планування та методичних прийомів для подальшої модифікації у вивченні мови [10, с. 57].

Результативність від застосування надбань корпусної лінгвістики буде можливою лише тоді, коли здобувачі освіти заздалегідь будуть навчені користуватися корпусами та знайомити з індуктивними методами. В іншому разі корпуси здаватимуться студентам нудними та складними. Викладачам слід ознайомити студентів з корпусним аналізом за допомогою спеціально підготовлених вправ. Таким чином, здобувачі освіти розумітимуть, що вони можуть дізнатися з корпусу і як вони можуть його використовувати. Студенти можуть здійснювати різноманітні корпусні дослідження в морфологічному, пунктуаційному та синтаксичному аспектах. На жаль, студенти звикли вивчати мови за правилами, запропонованими в підручниках і посібниках, що заважає їм сформулювати власні правила і зробити висновки на основі безлічі автентичних прикладів. Як розв'язання цієї проблеми пропонуємо заздалегідь готувати студентів вчитися за допомогою конкордансів і лінгвістичних корпусів.

Для учасників освітнього процесу перевага використання лінгвістичних корпусів для навчання полягає в тому, що вони мають доступ до автентичних текстів, які було взято із різних джерел. З цих текстів можна зібрати величезну кількість прикладів, як-от слово, слововживання, граматичне правило чи синтаксичне правило тощо. Для студентів використання корпусів і конкордансів – це унікальна можливість розвинути навички аналізу інформації та робити на її основі висновки, стати дослідниками. Проте дослідники в галузі корпусної лінгвістики та методисти зазначають, що недоліками запровадження корпусної роботи є те, що потрібен час для складання завдань з великої кількості прикладів, які надає конкорданс, щоб вони

відповідали рівню здобувачів освіти, а також те, що ні викладачі, ні студенти не хочуть відходити від традиційних методів навчання. Водночас, було б корисно поступово запроваджувати корпусні завдання та запрошувати викладачів на курси підвищення кваліфікації та тренінги з запровадження нових методів навчання. Завдання на основі корпусів уже кілька років успішно впроваджуються в підручники іноземної мови, але вони не обов'язково вимагають від здобувачів освіти використання конкордансу та формулювання власних правил.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

В академічних колах корпусну лінгвістику трактують як галузь лінгвістики, яка займається розробкою загальних принципів побудови та використання лінгвістичних корпусів (корпусів текстів) за допомогою комп'ютерних технологій. Потенціал корпусної лінгвістики є необмеженим і може стати у нагоді здобувачам освіти не лише для прикладного вивчення іноземної мови, а й для проведення власних лінгвістичних досліджень, а застосування корпусів у роботі студентів із залученням індуктивного методу сприяє усвідомленню основних лінгвістичних закономірностей та розвитку лінгвістичної інтуїції.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у розробці завдань для розвитку лексичних та граматичних навичок на основі лінгвістичних корпусів.

Література

1. Жуковська В. В. Корпусна лінгвістика: історична перспектива та сучасний стан. *Матеріали за 8-а міжнародна научна практична конференція, «Ключові въпроси в съвременната наука»*, 2012. Т. 18. Филологични науки. Софія. «Бял ГРАД-БГ» ООД. 72 с.
2. Жуковська В. В. Ресурси корпусної лінгвістики у дослідженні історичної динаміки мови. *Матеріали міжнародної наукової конференції «Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика»*. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. С. 151-156.
3. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Т. 2 Донецьк: ДонНУ, 2013. 350 с.
4. Лозинська О. Фразеологічна одиниця KRĘCIC NOSEM у корпусах текстів польської мови. *Проблеми слов'янознавства*. 2009. Вип. 58. С. 221-230.
5. Максимів О. Корпус перської мови як джерело матеріалу для навчальних словників-мінімумів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. № 45. С. 164-169.
6. Asmussen J. Korpuslinguistische Verfahren zur Optimierung lexikalisch-semantischer Beschreibungen. *Sprachkorpora – Datenmengen und Erkenntnisfortschritt* (Hrsg. von W. Kallmeyer, G. Zifonun). Institut für Deutscher sprache. Jahrbuch 2006. Berlin N.J.: Walter de Gruyter, 2007. S. 123-151.
7. Baker P., Hardie A., McEnery T. Glossary of Corpus Linguistics. Edinburgh University Press, 2006. 192 p.
8. Deignan A. Metaphor and corpus linguistics. *Converging Evidence in Language and Communication Research*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2005. 235 p.
9. Grigaliūnienė J. Corpora in the classroom. Vilnius University, 2013. 81 p.
10. MacEnery T., Hardie A. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice. Cambridge University Press, 2012. 294 p.

References

1. Zhukovsjka V. V. Korpusna linghivistyka: istorychna perspektyva ta suchasnyj stan. *Materijaly za 8-a mezhdunarodna nauchna praktychna konferencyja, «Ključovy voprosy v sovremennata nauka»*, 2012. T. 18. Fylologichny nauky. Sofyja. «Bjal GhRAD-BGh» OOD. 72 s.
2. Zhukovsjka V. V. Resursy korpusnoji linghivistyky u doslidzhenni istorychnoji dynamiky movy. *Materijaly mizhnarodnoji naukovoji konferenciji «Slovo i rechennja: syntaktyka, semantyka, pragmatyka»*. K.: Kyjiv. unt im. B. Ghrinchenka, 2013. S. 151-156.
3. Zaghnitko A. Slovnyk suchasnoji linghivistyky: ponjattja i terminy: u 4 t. T. 2 Donecjk: DonNU, 2013. 350 s.
4. Lozynsjka O. Frazeologichna odynycja KRĘCIC NOSEM u korpusakh tekstiv poljskjoji movy. *Problemy slov'janoznavstva*. 2009. Vyp. 58. S. 221-230.
5. Maksymiv O. Korpus persjkjoji movy jak dzherelo materialu dlja navchalnykh slovnykiv-minimumiv. *Visnyk Ljvivjskoghho universytetu. Serija filologichna*. № 45. S. 164-169.
6. Asmussen J. Korpuslinguistische Verfahren zur Optimierung lexikalisch-semantischer Beschreibungen. *Sprachkorpora – Datenmengen und Erkenntnisfortschritt* (Hrsg. von W. Kallmeyer, G. Zifonun). Institut für Deutscher sprache. Jahrbuch 2006. Berlin N.J.: Walter de Gruyter, 2007. S. 123-151.
7. Baker P., Hardie A., McEnery T. Glossary of Corpus Linguistics. Edinburgh University Press, 2006. 192 p.
8. Deignan A. Metaphor and corpus linguistics. *Converging Evidence in Language and Communication Research*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2005. 235 p.
9. Grigaliūnienė J. Corpora in the classroom. Vilnius University, 2013. 81 p.
10. MacEnery T., Hardie A. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice. Cambridge University Press, 2012. 294 p.